

ТУРИСТИЧНА КАРТОГРАФІЯ ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ЗАСІБ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

3.1. Зародження і розвиток спеціальної туристичної картографії

Змалку люди звикають до географічних карт. Але лише окремі знають, що таке картографія, яка сфера інтересів, сфера застосування цієї науки. Цікаво, що навіть самі картографи не мають єдності в розумінні картографії. Одні - і їх більшість - вважають картографію наукою про пізнання світу за допомогою карт, інші підкреслюють, що це, насамперед, галузь техніки і виробництва, що займається виготовленням карт. Є й такі, які наполягають на тому, що картографія - це галузь інформатики, інформаційна наука, оскільки будь-яка карта служить засобом передачі інформації між людьми. Трапляються думки, що картографія - мовна, лінгвістична наука, оскільки вона користується системою мовних знаків, особливою картографічною мовою.

У науковій картографії найбільше визнання завоювала думка, згідно з якою картографія - "це наука про відображення й дослідження просторового розміщення і взаємозв'язків природних та суспільних явищ, а також їх змін у часі через образно-знакові моделі (картографічні зображення), які відтворюють ті чи інші сторони дієздатності" [32].

У цьому визначенні, яке належить видатному картографу К. О. Саліщеву, відзначені найважливіші особливості картографії. По-перше, підкреслено, що вона містить не лише зображення, тобто власне наповнення карт, але і дослідження, й отже, належить до числа пізнавальних наук (має власні засоби для наукового пізнання навколишнього світу). По-друге, в цитованому визначенні звернуто увагу на дослідження природи і суспільства, тому якраз з природничими і соціально-економічними науками картографія має найбільш міцні зв'язки і спільний предмет дослідження. По-третє, карта розглядається як просторова образно-знакова модель, а відтак до неї застосовуються загальні принципи і правила моделювання.

Картографія - це стародавня наука. Перші карти - дорожні путівники - карбувалися на металі (античних щитах) чи шкурах та викреслювалися на папірусі ще в III тис. до н. е. Власні картографічні школи існували в Давньоєгипетському, Критському, Хетському, Вавилонському царствах, Китайській та Ассирійській імперіях. У Стародавній Греції з розвитком мореплавства з'явилися спеціалізовані каботажно-морські карти-періпли, які

поряд з графічним зображенням містили текстову частину опису віддалених земель, портів та відстаней між ними.

Початки наукової картографії закладені великим ученим античного світу Клавдієм Птолемеєм (II ст. до н. е.). Він, щоправда, називав її географією, але завдання розумів по-сучасному. У "Керівництві з географії" К. Птолемеєм вчив, що "географія є лінійним зображенням всієї нині відомої нам частини Землі з усім тим, що на ній знаходиться... Вона зображає положення і обриси з допомогою одних тільки ліній і умовних знаків... Усе це з допомогою математики дає нам можливість побачити Землю в одній картині подібно до того, як ми можемо оглянути небесне склепіння в його обертанні над нашою головою".

Багато століть поняття "картографія" і "географія" були нерозлучними. Лише в XIX ст. відбулося відокремлення картографії як науки. Це було пов'язано з активною розробкою математичних аспектів картографії, теорії проєкцій, аналітичних методів. В Україні слово "картографія" з'явилося в середині XIX ст. як технічний термін.

У розвитку сучасної картографії намітилося дві головні тенденції. З одного боку, вона вдосконалюється як інженерно-технічна галузь знань, а з іншого - як наука пізнавальна, яка має тісні зв'язки з загальною теорією пізнання, природничими і соціально-економічними науками.

Один із найбільш перспективних напрямків розвитку сучасної картографії - географічна картографія, основу якої складає вивчення за допомогою карт географічних систем: природних, економічних, соціальних.

До завдань географічної картографії належать:

- картографічна інтерпретація географічних даних;
- картографічне моделювання географічних явищ і процесів;
- картографічне забезпечення охорони природи, освоєння нових земель, промислового і цивільного будівництва, розвитку енергетики тощо.

У процесі розвитку географічної картографії і туристичної індустрії виникла спеціальна картографічна дисципліна - туристична картографія.

Картографія туризму покликана бути на службі мандрівників. Практичні потреби мандрівників (туристів) повсякчас вимагають інформацію географічного характеру та картографічне супроводження подорожей.

Розглянемо, як зароджувалася і розвивалася в історичному аспекті туристична картографія.

Здобутки античної туристичної картографії були надовго втрачені після занепаду Римської імперії та появи "варварських королівств". В історії цей період отримав назву "темні віки".

Створення перших туристичних путівників у середньовічній Європі, що містили географічну (дорожню, краєзнавчу, кліматичну) інформацію, відносять аж до VIII ст. - початку організованих подорожей франкських вельмож до Палестини та інших країн Близького Сходу. Подорожі до Єрусалима були популярні і в пізніші часи. Вони залишили свій слід як у середньовічних історичних оповідях (найдавніша з яких - "Подорожі Ігумена Даниїла по Святій землі" - датується XII ст.), так і в рукописних, а згодом друкованих ілюстрованих путівниках (рис. 3.1, рис. 3.2).

Рис. 3.1. Перші картографічні уявлення про світ

Рис. 3.2. Зразок середньовічної карти-періпла Понта Евксинського (Чорного моря), автор - Ортеліус

Поступово від "дорожників" - описів із послідовним словесним поясненням - відбувається перехід до картографічного супроводження подорожей, зокрема паломництва. Перші з таких карт пілігримів, наприклад, "Карта Європи" Ерхарда Ет-плауба, датована "священним" 1500 р., коли багатотисячні маси паломників прямували до Риму, "вела їх крок за кроком,

сповіщаючи про шлях до Риму, накреслений точками миля за милою, від одного міста до іншого..." [4].

У XVI ст. з'являються дорожні атласи портативного формату з відображенням основних торговельних шляхів, карти та атласи міст з їх перспективним зображенням. Найбільш відомим серед них є 6-томне видання (з 1572 р. до 1618 р.) кельнського теолога Георга Брауна, відоме за назвою титульної сторінки першого тому "Міста з одного світу". Воно включало близько 500 планово-перспективних панорам міст світу, а також зображення окремих курйозних природних пам'яток, що вабили допитливих мандрівників. Зокрема, для атласу "Опис відомих міст світу" (Кельн, 1618 р.), призначалася гравюра А. Гогенберга, виконана за малюнком А. Пассаротті, що відображає панораму Львова.

Цікаво, що й найперші серед друкованих на українських землях планів із зображенням Ближніх (Антонієвих) та Дальніх (Феодосієвих) печер Києво-Печерської Лаври, створені в 1638 р. як додаток до релігійного твору Афанасія Кальнофойського "Те-ратургіма", згодом неодноразово перегравіювалися і видавалися у вигляді народного лубкового малюнка з яскравим розфарбуванням, перетворившись, таким чином, на своєрідну доступну і зрозумілу простим прочанам туристичну путівник-картосхему найбільшого в нашій країні сакрального архітектурно-меморіального комплексу.

У 1723-1747 рр. український мандрівник Василь Григорович Барський здійснив багаторічну мандрівку, маршрут якої пролягав від Києва через Галичину, Словаччину, Угорщину, Австрію, Грецію, Кіпр, Палестину, Сирію, Єгипет, Туреччину.

В. Барський здійснив і видав опис мандрівок, ілюстрований 150 власними малюнками, серед яких є зображення міст, монастирів, фортець.

Автором першого атласу, який цілком справедливо кваліфікується як туристичний, став французький негоціант Жан Шарлей. Він у другій половині XVII ст. з власної ініціативи здійснив три подорожі до країн Сходу. Поєднавши комерційну мету подорожей із країнознавчими дослідженнями, Ж. Шарден зібрав цінний історичний, етнографічний, лінгвістичний науковий матеріал.

Картографічним набуток атласу (панорамні картинні плани міст) та високохудожнім зображенням історико-архітектурних пам'яток - храмів, палаців, башт, гробниць, давніх руїн - Ж. Шарден зобов'язаний своєму супутникові в одній із подорожей, художнику Грело. В атласі на "Карті узбережжя Чорного та Азовського морів", створеній Ж. Шарденом у 1672 р., є зображення території України. Заслуги в редагуванні та підготовці атласу до

видання в 1811 р. належить адміністратору-хранителю Імператорської бібліотеки в Парижі Л. Йанглесу.

Подібний приклад сполучення картографічного та художнього способів відтворення пам'яток історії та культури, природних об'єктів, населених пунктів знаходимо в загальногеографічному та етнографічному атласі Кавказу і Криму до подорожі Ф. Дюбуа де Моя Терра (1843 р.).

Перші путівники "для цікавих" у Російській імперії з'явилися в кінці XVIII ст. Вони знайомили з Санкт-Петербургом та Москвою. Крим, через його віддаленість, відсутність надійних шляхів сполучення, місць прийому мандрівників та обмеженість відомостей про цілющі природні умови Південного узбережжя, лише в другій половині XIX ст. привернув до себе увагу тих, хто полюбляв подорож та відпочинок. Перші путівники, підготовані Д. Афанасьєвим, Б. Кондаракі, М. Сосногоровою, А. Безчинським, стали підсумком тривалого вивчення минулого краю та його природи.

Серед імператорських видань є путівники, добре забезпечені картографічною інформацією. Це путівники Г. Москвича, К. Вумбера Кримом та путівники для закордонних подорожей С. Філіппова, П. Якубовича, А. Ненаюєва. Як додатки до путівників, так і окремими виданнями друкувалися і докладні багатоколірні карти, що за масштабом та спеціальним навантаженням відповідали вимогам пішохідного, верхового, візкового (на екіпажах) туризму курортними околицями Ялти, територіями гірського Криму; плани курортних міст (Ялти, Одеси), художньо-картографічні твори із зображенням перспективного вигляду "з висоти пташиного польоту".

Слід зазначити, що велику роль у розвитку туризму в Криму на початку XX ст. відігравало Ялтинське відділення Кримсько-кавказького гірського клубу, яке не тільки займалося обладнанням туристичних стежок, утриманням притулку для туристів, організацією екскурсій, в яких брали участь до 15 тис. осіб на рік, а й сприяло картографуванню регіону для потреб туристів.

Перерваний Першою світовою та громадянською війнами процес картографування для туристичних потреб спочатку поновлюється періодично оперативним перевиданням окремих планів міст (Одеса, Київ) та додатків до путівників. З'являються й оригінальні плани міст (Севастополь, 1927 р., 1928 р.), Харків (1932 р., 1938 р.), зорієнтовані на масових іноземних користувачів, передусім туристів і екскурсантів.

Окремо слід описати розвиток картографічного забезпечення туризму в Галичині.

За часів Австро-Угорської монархії (до кінця 1918 р.) видавництво "Фрейтг і Верндт" (Відень) створювало карти на топографічній основі, в яку більш яскравим кольором вдруковувалося зображення туристичних маршрутів: пішохідних, на кінних екіпажах. Карти мали відповідно оформлену обкладинку, текст, туристичну та маркетингово-картографічну рекламу.

Розвиток самодіяльного туризму в Галичині пов'язаний з діяльністю представників української інтелігенції: Я. Головацького, І. Франка, І. Крип'якевича та інших, що організовували мандрівки студентської молоді, збирали фольклорні та етнографічні матеріали.

Маркуванням туристичних маршрутів у горах, розробкою та розповсюдженням картографічного матеріалу з 1910 р. активно займалося туристичне товариство "Чорногора".

Велику роль у розвитку туризму в Галичині відіграло будівництво в 1900-х рр. залізниці "Станіслав - Вороненка", вздовж якої у гірській місцевості почалося будівництво вілл, пансіонатів та "закутків" (туристичних притулків для мандрівників та відпочиваючих). Щороку в цій зоні відпочивало до 100 тис. осіб. Для них видавалися спеціальні путівники та карти.

У 1924 р. у Львові було засноване туристично-краєзнавче товариство "Плай"; з 1937 р. його друкованим органом став щомісячний журнал "Наша Батьківщина", в якому серед іншого матеріалу друкувалися схеми туристичних маршрутів теренами Галичини й Українських Карпат.

У 1920-1930-ті рр. видаються путівники "Історичні проходи по Львові" І. Крип'якевича, "Долиною Опору та Стрия" Є. Пеленського (путівник мав картографічний матеріал, що допомагав мандрівникам при проведенні подорожей).

Загалом, за часів перебування Галичини в складі Польщі (1918-1939 рр.) на її територію видавалися дорожні карти, плани міста Львова. Зокрема, велику кількість картографічного матеріалу краєзнавчого характеру видавав картографічний інститут імені Є. Ромена.

Напередодні Другої світової війни на територію України Першою картографічною фабрикою Ленінграда були видані дві карти, які охоплювали територію Південного Криму та Середнього Придніпров'я, що містили на якісній топографічній основі інформацію про інфраструктуру туризму цих регіонів України.

З початку війни до 1966 р. включно (за одиничним винятком видання у 1947 р. трестом "Геозйомка Києва" плану Києва) популярні картографічні твори туристичного спрямування на території України не видавалися.

Поновлюється розробка карт туристичної тематики лише з 1956 р., коли видаються карти Криму, Закарпаття та України в цілому.

У 1960-ті рр. туристичні карти видаються лише на географічній основі у вигляді умовного малюнка місцевості або перспективного зображення ландшафту, які виконували пізнавальну та рекламу функції, але для орієнтування на місцевості були непридатні. Украй схематизовані плани міст видавалися в цей час за матеріалами архітектурно-планувальних управлінь міст місцевими видавництвами.

На початку 1970-х рр. до розробки карт туристичної тематики повертається Київська картографічна фабрика (фабрика № 1 ГУГК). До 1984 р. включно туристичні карти на території України розробляє також Науково-редакційна картоскладальна частина (Москва). А з 1976 р. до цієї справи долучається й новоз-будована у Вінниці фабрика № 10 ГУГК.

У 1970-х рр. туристично-екскурсійними картами та схематичними планами були охоплені всі адміністративно-територіальні одиниці України, більшість фізико-географічних та історико-етнографічних регіонів, планових туристичних маршрутів, курортно-лікувальних та туристичних центрів. Було налагоджене співробітництво з туристичними організаціями, що забезпечували внутрішній та в'їзний іноземний туризм, закладами охорони пам'яток історії та культури, архітектурних пам'яток, пам'яток природи, музейними закладами.

Видання картографічних творів у ці роки практично монополізується Головним управлінням геодезії і картографії, хоча деякі видавництва ("Таврія", "Каменярь") зрідка наважувалися видавати оригінальні твори з тематики, що залишалася поза увагою ГУГК: схеми для скелелазання, гірськолижного спорту тощо. Картографічно забезпечується 23 Міжнародний географічний конгрес 1976 р.

1980-ті рр. відзначилися оригінальними науково-технічними розробками науково-редакційного картоскладального підприємства (Київ) науково-популярних атласів "Крим", "Київ", "Азово-Чорноморське узбережжя СРСР", "Українські Карпати", "Львів", науково-методичного "Атласу туриста-краєзнавця Київської області". Тематика туристичного картографування збагатилася творами для пішохідного, водного, велосипедного туризму, приміських маршрутів вихідного дня, пізнавальних маршрутів літературної та історичної тематики, спортивно-видовищних заходів (XX Олімпійські ігри), річкових та морських круїзів, кінно-верхових та транспортних (автобусних, залізничних) маршрутів.

Карти областей та плани великих міст краєзнавчо-туристичного спрямування уміщувалися в УРЕ, т. 1-12 (1978-1985 рр.) та Географічній енциклопедії України, т. 1-3 (1989-1993 рр.).

Перешкодами для повноцінного туристичного картографування на рівні світових стандартів упродовж усього розглянутого періоду були: неможливість використання повноцінної топографічної основи, обмеженість у показі деяких об'єктів географічного середовища, заідеологізованість (що не давали змоги повноцінно висвітлювати історичну та меморіальну тематику), ізолюваність від світового досвіду картографування, відставання технічної бази від світових стандартів.

Лише з кінця 1980-х рр. демократизація всіх сфер життя поступово повертає туристичним картам і планам їх невід'ємні атрибути: масштаб, зорієнтованість у просторі, топографічну точність, повноту інформації, пізнавальну цінність.

3.2. Сучасний стан туристичної картографії в Україні

Здобуття Україною незалежності призвело до суттєвих змін в організації картографування туризму. Було створено власну картографо-геодезичну службу - Головне управління геодезії, картографії та кадастру України (Укргеодезкартографія). Водночас, було ліквідовано монополію на видання картографічних творів. Тепер, відповідно до ліцензії, розробка та тиражування картографічних творів дозволяється й іншим організаціям та приватним особам. Замість уніфікованих розробок за загальними редакційно-технічними матеріалами картографічних творів заздалегідь визначених тематики та змісту, картографам надається можливість творчого пошуку нових форм відображення та оформлення картографічних творів. Почалося впровадження високопродуктивної комп'ютерної технології; послаблення режиму утаємниченості дозволило створювати карти на топографічній основі до масштабу 1:100 000 включно.

У національній картографії з'явилися або відродилися після довгої перерви нові типи картографічних творів, що можуть стати в пригоді працівникам туристично-екскурсійної сфери: відтворення репринтного характеру, карти-ретроспективи, мартирологи та презентації, картографічні буклети, поштівки, календарі з художньо-картографічними малюнками або зображеннями старовинних гравюр-перспектив, карти з елементами бізнесового туризму.

Найцікавіші сучасні твори, що мають відношення до туристичної тематики, це: серії карт "Міста України", "Міста-ку-рорти", "Туристські маршрути України", "Мандрівник", істо-рико-краєзнавча карта "Республіка

Крим" з великою кількістю додаткових схем прославлених об'єктів туризму, атласи міст Києва, Одеси, автомобільних шляхів України та для автомобілістів Києва.

Дуже цікаву для туристично-екскурсійної справи карту-мар-тиролог "Пам'ятки Києва, знищені у XX столітті" видано у 1991 р. Тему висвітлення історичних пам'яток продовжив схемами істо-рико-культурного заповідника "Стародавній Київ" та меморіального заповідника "Личаківський цвинтар".

Застосування топографічної основи дало змогу аерогеодезичному підприємству Укргеодезкартографії створити маршрутні карти для водного, пішохідного та велосипедного туризму в Карпатах, карти для рибалок, садівників та відпочиваючих в околицях Києва, а Військовій картографічній фабриці - комплект карт для забезпечення пішохідного маршруту від Бахчисарая до Ялти в Криму.

Варто згадати й картографічні розробки Харківського відділення Інституту УкрДПГВІЗ: серію карт для самодіяльних туристів-водників малими річками України, плани міст Севастополя, Харкова, Чернівців, а також розробки Державної геодезичної фабрики у Вінниці (колишня фабрика № 10 ГУГК): плани міст, карти їхніх околиць, карти для мисливців та рибалок, атлас Вінниці мініатюрного формату тощо.

Серед інших оригінальних картографічних творів останнього десятиліття виділимо:

- план Стамбула, розрахований на дрібних бізнесменів, що здійснюють човникові комерційні поїздки між Україною і Туреччиною;
- художньо-картографічні зображення Криму та Ялти, карти окремих регіонів Криму;
- план "Єврейські адреси Києва";
- карту-ретроспективу "Київ в кінці XIX століття";
- фотопутівники міст і регіонів України видавництва;
- художньо-картографічні календарі із зображенням центру Києва, виконані художником-картографом Р. Атоянцем;
- аксонометричні зображення забудови історичних вулиць Києва - додатки до серії культурологічних путівників "Історія однієї вулиці";
- картографічні сюжети, що супроводжують рекламу нових форм туризму в журналі "Туризм сільський зелений";
- фрагменти планів міст у путівнику "Україна";
- буклет "Андріївський узвіз у Києві";
- дрібномасштабний план угідь бази "Сорокошичі", виданий Центральною радою ТВМР Збройних сил України;
- електронні карти і туристичні атласи на компакт-дисках;

- карти і картосхеми міст України (Львів, Київ, Харків);
- автомобільну туристичну карту "Крим";
- туристичні фотобуклети з картосхемами "Чернігівщина туристська" (Чернігів, 2002 р.);
- "Рекреаційну Сколівщину";
- топографічну карту "Українські Карпати" масштабу 1:2 000 000 (КВКФ, 2001 р.), топографічну карту "Туристичні стежки Чорногори" масштабу 1:50 000, "Центральні горгани" масштабу 1:50 000, "Карпати. Синяк" масштабу 1:50 000, карти екологічного спрямування тощо.

Вони дуже точно відтворюють рельєф місцевості (М 1:50 000), містять корисну інформацію для туристів, а головне - на цих картах нанесені оптимальні туристичні маршрути, згруповані за рівнем складності, пропонуються навіть малопоширені у нас лижні та велосипедні маршрути (карти ДНВП "Аерогеодезія").

Цікаве видання здійснено у 2003 р. у Львові - це туристичний путівник "Дорогами і стежками Карпат". Його автор В. Со-башко десятки років мандрував Карпатами, скрупульозно занотовуючи описи маршрутів. Путівник доповнений численними туристичними картосхемами [35].

Провідне картографічне підприємство України - НВП "Картографія" випускає різноманітну картографічну туристичну продукцію: тематичні й навчальні атласи, карти світу, держав, України та її областей, плани міст, глобуси й рельєфні карти.

На жаль, серед оригінальних за змістом та якісних за виконанням творів трапляються й відверто слабкі за ступенем науково-редакційної розробки, невмінням використати методи наукової популяризації й запозичення, а то й відвертий плагіат.

Труднощі, які переживає картографія туризму на початку ХХІ ст., викликані розривом стосунків між традиційними замовниками та виконавцями картографічних робіт, нестачею коштів на фінансування розробки та видання карт, скороченням обсягів внутрішнього туризму та екскурсій в Україні за останнє десятиліття, низькою купівельною спроможністю населення.

Водночас, здобуття Україною незалежності, виконання Києвом функцій столиці однієї з найбільших у Європі держав, зростання інтересу у світі до України - все це викликає необхідність "картографічної презентації" нашої країни у світі. Тому кількість видань карт України, карт окремих регіонів, планів Києва та інших міст значна, у тому числі й з використанням іноземних мов. Щороку зростає кількість видань для автолюбителів - більш заможних і купівельноспроможних верств населення. Урізноманітнюється

тематика картографічних творів як наслідок реалізації творчих задумів розробників карт, підвищується інтерес до історико-культурної тематики.

Використання комп'ютерних методів створення карт дає змогу підвищити продуктивність праці, скоротити терміни підготовки карт до видання, підвищити якість поліграфічного відтворення, створювати якісно нові електронні карти й атласи на компакт-дисках, де картографічна інформація поєднувалася б з фото-, кіно-, звуковою, графічною та текстовою інформацією.

3.3. Туристична карта: мета створення, вимоги, що ставляться до туристичної карти

Кожна людина звикла бачити карти не тільки на шкільній дошці або в навчальній аудиторії ВНЗ, але і в газетах, журналах, в кіно- і телевізійних передачах, наприклад, при оглядах міжнародних подій, внутрішнього життя України, під час розповідей про цікаві події і факти, про маршрути мандрівок, про спортивні події і прогнози погоди.

Значення географічних карт для науки і практики. За допомогою географічної карти людство:

- здійснює загальне знайомство з місцевістю, країною тощо;
- здійснює орієнтування за картами;
- використовує карту як основу для інженерного проектування, прогнозу погоди тощо;
- застосовує у школі та у ВНЗ з навчальною і дослідницькою метою;
- використовує у військовій справі як основне джерело інформації про місцевість при управлінні військами;
- використовує як джерело наукових досліджень;
- використовує для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи (або інших галузевих потреб).

Карта - це побудоване в картографічній проекції зменшене зображення земної поверхні (або поверхні іншого небесного тіла чи позаземного простору) на площині у певному масштабі за допомогою умовних знаків.

Масштаб - це ступінь зменшення об'єктів при зображенні їх на площині. Розрізняють числовий, іменований і лінійний масштаби.

При проектуванні земної поверхні на площину потрібно виконати дві умови:

- кожній точці земної поверхні повинна відповідати тільки одна точка на карті;
- картографічне зображення не повинно мати розривів.

Щоб виконати ці вимоги, потрібно провести рівномірне розтягнення в місцях розривів, а в місцях перехресть - стиснення.

Картографічні проекції - це математичні способи перенесення меридіанів і паралелей градусної сітки з поверхні глобуса на площину (карту) з точною передачею географічного положення будь-якої точки земної поверхні.

Місцевість на карті навіть найбільшого масштабу в усіх деталях зобразити не можливо. Тож чим дрібніший масштаб карти, тим менше об'єктів на них показують. Виділення на карті головного й вилучення другорядного досягається шляхом картографічного узагальнення - генералізації.

Картографічною генералізацією називають відбір головного, істотного та його цілеспрямоване узагальнення з метою зображення на карті тієї чи іншої частини дійсності в її основних, типових рисах і характерних особливостях, відповідно до призначення, тематики і масштабу карти (за К. А. Саліщевим).

Особливу групу карт складають карти туристичні, що призначені для потреб туристів і відпочиваючих. Карти туристичні - це карти, призначені для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи, один із видів карт тематичних.

Основні елементи туристичної карти зображено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Основні елементи наповнення туристичної карти

Крім названих, на туристичні карти часто наносять й інші об'єкти.

Туристичні карти відзначаються мальовничим оформленням,

супроводжуються детальними показниками і довідковими відомостями. Вони можуть охоплювати значні райони, цікаві з точки зору туризму і відпочинку (наприклад, курортне узбережжя Іспанії), національні парки, міста, окремі пішохідні, лижні, автомобільні маршрути.

До цієї ж групи відносять карти для спортивного орієнтування, спеціально пристосовані для організації змагань з цього виду спорту.

3.4. Класифікація туристичних карт

У наш час існує величезна кількість найрізноманітніших карт. За особливостями, характерними для окремих видів карт, та для полегшення обробки і пошуку картографічної інформації географічні карти групують за:

- масштабом (мірилом);
- охопленням території;
- змістом;
- призначенням.

За змістом географічні карти поділяють на:

- загальногеографічні;
- тематичні.

Тематичні карти поділяють на:

- карти природних явищ (геологічні, геоморфологічні, кліматичні, метеорологічні, ґрунтів, рослинності тощо);
- карти суспільних явищ (економічні, історичні, обслуговування, туристичні та ін.);
- проміжні теми (агрокліматичні тощо).

Загальногеографічні карти за масштабом поділяють на:

- великомасштабні (топографічні): 1:5 000, 1:10 000, 1:25 000, 1:50 000, 1:100 000, 1:200 000;
- середньомасштабні (оглядово-топографічні): від 1:200 000 до 1:1 000 000;
- дрібномасштабні (оглядові): масштаб менше 1:1 000 000.

Топографічні карти відзначаються найбільшою точністю зображення. Вони призначені для детального вивчення невеликої за площею місцевості. Цей клас карт є найуживанішим у туристично-краєзнавчих дослідженнях, туристичних походах, мандрівках та екскурсіях.

Оглядово-топографічні карти характеризуються дещо меншою точністю і докладністю у передачі характеру місцевості, ніж топографічні. Використовують їх для практичного розгляду господарських завдань, для організації туристичної справи (туроперейтингу, проектування багатоденних туристичних маршрутів).

Оглядові карти охоплюють значні частини поверхні Землі, держави, материки, півкулі та земну кулю в цілому. Зображення на них суттєво зменшене й узагальнене.

За охопленням території виділяють:

- карти світу, півкуль, карти світового океану і суходолу;
- карти материків, частин світу;
- карти регіонів;
- карти окремих країн;
- карти окремих районів, частин країн тощо.

Поряд із видами карт, тобто їх групуванням за тематикою, потрібно розрізняти і типи карт: за широтою теми, прийомами відображення картографічних явищ, ступенями узагальнення, об'єктивності, а також їх практичної направленості.

Існують різноманітні класифікації туристичних карт. Але загалом всі вони зводяться до такої класифікації (рис. 3.4):

Рис. 3.4. Класифікація туристичних карт

Географічною основою для створення туристичних карт виступають загальногеографічні карти, архітектурні плани міст і космічні знімки. Туристичні карти супроводжуються пояснювальним текстом, переліком об'єктів обслуговування та туристичного призначення, списками вулиць та площ, маршрутами міського транспорту, кольоровими ілюстраціями та малюнками.

Популярні туристичні карти здебільшого видають у складеному вигляді або портативними брошурами. Такий спосіб видання максимально враховує практичність і зручність у користуванні, адже складені чи брошуровані туристичні карти займають мало місця у дорожньому ранці екскурсанта і не вимагають особливих зусиль для перегляду їх тематичного змісту.

Створення науково-довідкових туристичних карт пов'язане з дослідженням, організацією і плануванням туризму як галузі господарства

України. З цією метою розробляються оціночні карти (у них подається оцінка природних, соціально-культурних, економічних умов та інженерних передумов для розвитку туризму), туристичного районування тощо.

Різноаспектні туристичні карти є основою для створення туристичних атласів.

Географічні атласи - це система географічних карт, об'єднаних певною ідеєю, змістом, способами зображення географічних явищ та об'єктів.

Туристичні карти часто включають до атласів науково-довідкових та атласів шкільних краєзнавчих.

В Україні створено чимало туристичних атласів з різноманітним за змістом туристично-картографічним наповненням. Найцікавіші серед атласів:

- Крим. Атлас туриста, 1985 р.;
- Українські Карпати. Атлас туриста, 1987 р.;
- Київ. Атлас туриста, 1988 р.;
- Азово-Черноморское побережье СССР. Атлас туриста, 1989 г.;
- Львівська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина, 2002 р.;
- навчально-краєзнавчий атлас Львівської області, 1999 р.,
- навчально-краєзнавчий атлас Чернівецької області, 2000 р. та інші.

Зміст, картографічні способи зображення та тематичне наповнення туристичних карт постійно змінюються та урізноманітнюються. Крім того, у кожній країні світу існують свої традиції щодо форми, вигляду та змісту туристичних карт.

3.5. Зміст легенди туристичної карти. Спеціальні умовні позначення та їх використання на туристичній карті

Образно кажучи, самодіяльний туризм розпочинається з візуального огляду і читання туристичної карти.

Уміння читати карту - це основа одержання інформації під час шкільного навчання, наукового дослідження або прийняття важливих господарських рішень. Читання карти - необхідний процес під час орієнтування, визначення картометричних й інших кількісних показників, під час складання і генералізації карт, при математично-картографічному моделюванні.

У процесі огляду і читання карти розрізняють три етапи:

1. На першому етапі здійснюється попередній огляд зображення та одержання початкової картографічної інформації.
2. На другому етапі відбувається уточнення і деталізація картографічних образів, розширення об'єму картографічної інформації. Знайомлячись з картою, турист-краєзнавець поступово самонавчається, звикаючи до способів зображення, точніше, орієнтується в системі умовних знаків тощо.
3. На третьому, заключному етапі, з'ясовані картографічні образи місцевості, регіону, країни фіксуються, закріплюються у свідомості туриста-краєзнавця, між ними встановлюються певні зв'язки, відбувається змістовна інтерпретація сприйнятої картографічної інформації.

Безсумнівно, що є відмінності в характері читання при загальному огляді карти, вивченні об'єктів і деталей зображення, зіставленні їх у межах однієї карти або під час порівняння різних карт. Але важливо підкреслити, що в будь-якому випадку читання карт виконується за певною, заздалегідь поставленою метою.

Основна мета і зміст туристичних карт - ознайомлення туристів-краєзнавців з місцевістю, регіоном, країною, районом майбутньої подорожі.

Для наповнення карти корисною інформацією використовують спеціальні символи - умовні знаки. Умовні зображення на карті позамасштабних географічних об'єктів (у тому числі туристично-краєзнавчих) досягаються саме через умовні знаки. Вміння читати будь-яку карту починається з вивчення азбуки карти - її умовних позначень. Усі умовні знаки, які використані при створенні карти, розшифровуються у легенді карти.

Легенда карти - спеціальна візка-пояснення, яку розміщують збоку кожної карти, і на якій у систематичному порядку представлені всі умовні знаки, що містяться на цій карті, з коротким текстовим поясненням їх змісту.

У туристичному картографуванні склалася ціла система різноманітних туристичних умовних знаків. Враховуючи те, що туристичні карти відносять до тематичних карт, коротко охарактеризуємо умовні знаки, які використовуються на тематичних туристичних картах.

Географічною основою туристичних карт є загальногеографічні карти різного ступеня генералізації. Залежно від особливостей, змісту туристичної тематичної карти, вона включає відповідні елементи загальногеографічної карти, потрібні для орієнтування і з'ясування особливостей розміщення у просторі туристично-краєзнавчих об'єктів. Туристично-краєзнавчі об'єкти та явища на туристичних картах зображають такими способами:

- спосіб значків;
- спосіб ізоліній;

- спосіб якісного фону;
- спосіб кількісного фону;
- спосіб ареалів;
- спосіб лінійних знаків;
- спосіб ліній руху;
- картодіаграми;
- локалізовані діаграми тощо.

Приклад використання умовних знаків показано на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Використання спеціальних туристичних умовних знаків (значків, лінійних знаків і якісного фону) на туристичній карті Закарпатської області (фрагмент)

Картодіаграми і локальні (врізні) діаграми використовуються у наукових туристичних картах, які несуть великий обсяг кількісної інформації. Скажімо, коли потрібно вказати на карті рекреаційну місткість того чи іншого курорту або оздоровчо-відпочинкових закладів, або коли потрібно відобразити співвідношення структури рекреантів за віком, уподобаннями, соціальними характеристиками.

Спосіб ліній руху прийнято застосовувати для відображення кількісних обсягів явищ географічного переміщення на досліджуваній території. Наприклад, у туризмі це ефективний спосіб для показу на карті напрямів (обсягів) масових рекреаційних потоків, обсягів залізничного й авіаційного пасажирообороту тощо.

Лінійні знаки традиційно використовуються на всіх географічних картах. У туризмі з їх допомогою показують туристичні маршрути й

екостежки, транспортні магістралі, межі етнографічних чи археологічних територій, національних природних парків й інших природоохоронних територій тощо.

Спосіб ареалів доволі поширений у картографії і використовується практично в кожній туристичній карті для вирізнення окремих територіальних одиниць, відмінних між собою за певними рекреаційними характеристиками. Наприклад, метод ареалів широко застосовують для показу на карті меж локальних територіально-рекреаційних систем, окремих курортних зон тощо.

Якісний і кількісний фон традиційно використовуються в картографії для заповнення площі карти, яка відображає просторову конфігурацію (мозаїку) чимось відмінних між собою територіальних одиниць. Таким способом, зокрема, зручно показувати рекреаційно-туристичне районування краю (якісний фон), виділяти райони з різним, вимірним кількісно, рекреаційним потенціалом (кількісний фон - тобто різна щільність штриховки чи густота точок), територіальні одиниці з різним ступенем рекреаційного навантаження тощо.

Спосіб ізоліній використовують у наукових туристичних картах для кількісного показу характеру поширення у географічному просторі того чи іншого процесу або явища. Наприклад, ізолінії зручні для відображення характеру й обсягів розподілу площинного рекреаційного навантаження в межах національного природного парку або приміської рекреаційної зони.

Спосіб значків - це найпростіший, найдревніший і найпоширеніший у світовій практиці спосіб передачі корисної інформації. У нашому повсякденному житті ми зіштовхуємося з інформаційними значками щоденно: зранку, коли читаємо чи дивимося по TV прогноз погоди (значки - сонце, напівзатінене хмарою сонце, хмаринка з дощем), коли виходимо на вулицю і керуємося під час руху автомобіля низкою дорожніх знаків тощо.

Максимального розвитку й поширення картографічний спосіб значків досягнув саме у туристичній картографії. Адже сфера туризму охоплює сотні найрізноманітніших рекреаційних занять, місць, видів і способів проведення дозвілля. Відповідно, для їх відображення у туристичних картах і картопутівниках використовуються десятки умовних знаків.

У табл. 3.1 наведено основні типи туристичних умовних знаків, які можуть траплятися у туристичних картах, картосхемах і планах, виданих в Україні чи країнах Європи.

Більшість з наведених умовних знаків є уніфікованими (загальноприйнятими для більшості країн світу). Проте значна частина

значків у кожній окремо взятій країні є оригінальними і по-своєму цікавими для пересічного мандрівника.

3.6. Знакування туристичних маршрутів на місцевості

Поряд із спеціальними туристичними значками, які традиційно використовують на картах, планах і схемах, існує система туристичних знаків на місцевості. Обидві системи умовних знаків покликані сприяти туристу у своєчасному отриманні корисної інформації, допомагати йому орієнтуватися у незнайомій місцевості, повідомляти про найцікавіші туристичні атракції й об'єкти туристичної інфраструктури, вказувати напрям руху уздовж туристичних маршрутів тощо. Зразок інформаційного оформлення туристичного маршруту на місцевості показано на рис. 3.6.

Рис. 3.6. Зразок інформаційного (стендового) оформлення туристичного маршруту на місцевості

Класифікація туристичних маршрутів здійснюється за такими критеріями:

- територіальний - протяжність території, по якій вони прокладені, - далекобіжні (міжнародні, національні, регіональні), ближні, місцеві;

- засобом пересування - пішохідні, велосипедні, лижні, водні, кінні, комбіновані;
- тривалістю - короткотермінові, багатоденні;
- метою подорожі - навчальні, пізнавальні (екскурсійні, краєзнавчі, екологічні), оздоровчі (рекреаційні), спортивні, екстремальні тощо.

Місцеві (краєзнавчі) маршрути - це маршрути, які починаються й закінчуються в одній місцевості (районі) і тривають не більше одного дня. До них відносять: навчальні, прогулянково-пізнавальні та туристично-пізнавальні маршрути.

Навчальні стежки - це спеціально розроблені для цілей навчання маршрути тривалістю до 3 годин.

Прогулянково-пізнавальні маршрути - це маршрути, які тривають 3-4 години.

Туристично-пізнавальні маршрути - одноденні "маршрути вихідного дня", середньою тривалістю 4-8 годин.

Ближні маршрути - це довготривалі "маршрути вихідного дня", які можуть охоплювати територію як свого, так і сусідніх районів і тривати 2-3 дні.

Регіональні маршрути охоплюють територію регіону і тривають більше 3 днів, національні - виходять за межі регіону, міжнародні - за межі держави.

Класифікацію спортивних туристичних маршрутів за категоріями складності проводять маршрутно-кваліфікаційні комісії (МКК) при федераціях спортивного туризму. Ті маршрути, які визнані еталонними, заносяться МКК до Переліку класифікованих туристичних маршрутів (перевалів, печер).

Туристичні знаки на місцевості повинні підтверджувати туристам правильність вибору шляху, завчасно інформувати їх про напрямок руху, природні, історичні чи культурні пам'ятки, небезпечні ділянки на шляху проходження, об'єкти культурно-побутового обслуговування, місця привалів, заборонені форми поведінки тощо.

Відповідно до названих функцій, туристичні знаки класифікують на:

- знаки, які окреслюють перебіг шляху (підтверджувальні, вказівні);
- знаки початку (кінця) шляху;
- знаки інформаційні та попереджувальні.

Підтверджувальні знаки підтверджують шлях; вказівні - вказують напрямок руху; інформаційні - надають додаткову інформацію; попереджувальні - сигналізують про можливі небезпеки на маршруті та його особливості. До інформаційних також відносяться інформаційно-вказівні знаки, інформаційні схеми та знаки додаткової інформації.

Туристичні знаки на місцевості, в основному, мають форму геометричної фігури, на яку наносяться відповідних кольорів фон і марка, а також додаткова інформація - кольором марки або чорним кольором (рис. 3.7):

Рис. 3.7. Зразки туристичних знаків на місцевості, якими обладнуються туристичні маршрути (R3, P10 - коди міжнародних та загальнодержавних туристичних маршрутів, описаних і затверджених у відповідних реєстрах)

Туристична марка - це первинний елемент системи знакування. У пішохідних та лижних маршрутах вона має вигляд смуги, трикутника, ромба чи стрілки встановлених розмірів та відповідного кольору. Для кінних і велошляхів маркою є стилізовані зображення (пиктограми) у вигляді силуетів коня та велосипедиста відповідно. У вказівних знаках пиктограма, окрім стрілки, додатково вказує напрямок руху. Знакування водних маршрутів проводиться інформаційними знаками синьо-білого кольору та попереджувальними - червоно-білого кольору.

Для знакування короткотермінових (краєзнавчих) шляхів застосовуються такі кольори марки: червоний, чорний, синій, зелений, жовтий. Кольори фону - білий та оранжевий (для лижних шляхів). При знакуванні лижних маршрутів рекомендується використовувати кольори залежно від умовної складності шляхів (маршрутів): від складніших до простіших шляхів - чорний, червоний, зелений, синій, жовтий.

Знаки перебігу шляху навчальних маршрутів мають форму прямокутника розміром 100 x 100 мм, на який наноситься марка у вигляді косої смуги під кутом 45°. На марці ставиться номер оглядової точки чи об'єкта. Зміни в напрямку руху показує стрілка шириною 45 мм.

Підтверджувальні знаки кінних та веломаршрутів мають форму кола діаметром 150 мм, вказівні - фігурної стрілки розмірами 150 x 200 мм з піктограмами висотою 100 мм.

Знаки перебігу шляху прогулянково-пізнавальних пішохідних та лижних маршрутів мають форму квадрата розміром 100 x 100 мм, розділеного навпіл по діагоналі, в нижній частині якого наноситься марка. Напрямок руху вказує стрілка шириною 45 мм. Знаки перебігу шляху туристично-пізнавальних пішохідних та лижних маршрутів - це квадрати та фігурні стрілки розміром 100 x 100 мм з марками у вигляді ромба відповідного кольору.

На всіх багатоденних (ближніх, регіональних, національних, міжнародних) маршрутах колір марки вказує на спосіб пересування туристів шляхом.

Пішохідному способу пересування відповідає червоний колір марки, велосипедному - зелений, лижному - синій, кінному - чорний. Фон знаків є білим та оранжевим (для лижних маршрутів). Категорія та порядковий номер шляху (згідно з Реєстром) розрізняються за допомогою номера. Знаки, які встановлюються на цих шляхах, можуть бути двох типів - з номерами та без номерів.

Реєстраційний номер, яким позначаються туристичні шляхи (маршрути), складається з буквеного та цифрового символів (наприклад: міжнародних - E8, R1, національних - H4, регіональних - P5, ближніх - двозначне число). Колір символів повинен відповідати кольору марки.

На водних маршрутах інформаційні знаки мають розміри 400 x 400 мм і надають інформацію про: номер маршруту та відстань від його початку або напрямом, можливі місця для ночівлі та відстань до них, місця швартування або обнесення плавзасобів на небезпечних ділянках та сходу на воду. Попереджувальні знаки мають вигляд прямокутника розміром 400 x 400 мм і сигналізують про початок та закінчення небезпечного відрізка на сплаві чи наявність водних перешкод: порогів, водоспадів, гострих підводних каменів, водяних валів, високих стоячих хвиль, водоворотів, небезпечних предметів у воді, а також про можливе притискання до берегів та заборону сплаву цим відрізком, у тому числі через гаті та греблі електростанцій.

Попереджувальні знаки поділяють на знаки, що попереджають про:

- початок спільного відтинку шляху для різних форм пересування, наприклад, пішохідного з велосипедним тощо;
- небезпечний відтинок шляху та перешкоди на ньому, наприклад, "ЛАВИНИ", "НЕБЕЗПЕЧНИЙ СПУСК", "КАМЕНЕПАДИ", "ОСИПИЩА", "ПЕРЕПРАВА" тощо.

Ці знаки мають вигляд прямокутника жовтого кольору розміром 150 x 350 мм, на якому розміщено знак оклику червоного кольору, піктограму велосипеда та голови коня або назву небезпечного відтинку чи об'єкта українською та англійською мовами чорного кольору. По краях знаку наносять кайму червоного кольору шириною 10 мм.

З метою кращого орієнтування та прив'язки до місцевості туристичних груп розроблено також спеціальне туристичне маркування туристичних стежок.

Маркування включає використання різних видів марок (знаків), скеровуючих стрілок, вказівників й інших знаків, які несуть необхідну для туриста-краєзнавця інформацію і допомагають йому орієнтуватися на місцевості.

Туристичне маркування (знакування) - це система спеціальних умовних позначень, які наносяться на місцеві предмети чи прикріплюються на місцевості для розмітки туристичних маршрутів (пішохідних стежок у природних ландшафтах, екскурсійних маршрутів, вело-, мото-, лижних і інших шляхів).

Головний елемент спортивно-туристичного й екотуристичного маркування (знакування) - це маршрутна марка. Це знак, нанесений фарбою на камінь, кору дерева, поверхню скелі тощо, який має форму прямокутника (основний формат - 180 x 240 мм), на білому полі якого нанесена кольорова смуга або поставлений на кут квадрат. Марка з червоною смугою означає екстремально-складний багатоденний категорійний маршрут, з синьою - категорійний маршрут середнього рівня складності, з зеленою - 3-4-денний, з жовтою - 1-2-денний з ночівлею у поході. Марки з кольоровими квадратами означають різні маршрути для походів без ночівлі.

Орієнтуючись по марках і стрілках, туристи-краєзнавці з належним рівнем попередньої підготовки можуть пройти складний за конфігурацією туристичний маршрут (зокрема, у Карпатах) без карти, компасу й опису: вказівні, попереджуючі, обмежуючі та забороняючі знаки підкажуть їм у поході, де є об'єкти туристичного інтересу, бівуачні майданчики, притулки, природоохоронні об'єкти для огляду, місця для купання, яка відстань від того або іншого пункту, які види діяльності туристів дозволені, які небезпеки та перешкоди очікуються попереду тощо.

Оскільки маркування в повному обсязі здійснюється, як правило, лише на планових маршрутах, у самодіяльних мандрівках 1-3 категорій складності для орієнтування використовуються також знаки спрощеної системи маркування.

Описане туристичне маркування (знакування) приведене відповідно до норм туристичної діяльності в державах колишнього СРСР.

Нині в Україні науковці, провідні туристи-краєзнавці працюють над розробкою нової системи туристичного маркування (знакування). На практиці навіть у межах окремих областей єдиного Карпатського туристичного регіону досі використовуються відмінні між собою системи маркування (Львівська та Івано-Франківська системи). Це ускладнює пересування гірськими маршрутами трансобласної протяжності. Але вже найближчим часом у нашій державі на офіційному рівні буде запроваджена єдина для всіх уніфікована система державного знакування туристичних маршрутів.

Для впевненого почування себе у незнайомій місцевості турист-краєзнавець повинен також вміти (володіти навиками) орієнтуватися у цій місцевості.

Орієнтуватися на місцевості - означає вміти визначити своє місцезнаходження і потрібний напрям руху відносно сторін горизонту, навколишніх природних і штучних предметів (об'єктів та елементів рельєфу).

Орієнтування передбачає:

- пізнання місцевості, на якій знаходимося, за відомими орієнтирами й ознаками;
- визначення сторін горизонту, тобто напрямів: північ, південь, захід, схід;
- визначення свого місцезнаходження щодо орієнтирів і навколишньої місцевості та напрямів руху.

Основне завдання орієнтування полягає в тому, щоб витримати обраний напрям за будь-яких умов: удень і вночі, під час руху в тумані чи в дощ, на розчленованій або закритій (лісистій) місцевості тощо. Тому орієнтуватися треба безперервно, водночас кількома способами, які б доповнювали один одного і служили своєрідним контролем.

Розрізняють дві групи способів орієнтування на місцевості:

- орієнтування з картою і компасом;
- орієнтування без карти і компаса.

За час свого цивілізаційного поступу людство нагромадило величезну кількість різноманітних способів орієнтування на місцевості, у часі та в просторі. Серед найпростіших способів назовемо найбільш часто вживані сучасними туристами, які мають практичне значення у краєзнавчій роботі.

Орієнтування в часі:

- визначення сторін горизонту за місяцем і годинником;
- визначенням сторін горизонту за сонцем і годинником;
- визначення сторін горизонту за сонцем;

- визначення сторін горизонту за сузір'ям Великої Ведмедиці;
- визначення часу за птахами і рослинами;

Застосування орієнтирів на практиці:

- орієнтування по слідах;
- орієнтування за звуком;
- орієнтування за світлом;
- орієнтування за запахом;
- орієнтування за місцевими назвами [19].

Сторони горизонту турист-краєзнавець може визначити за місцевими ознаками: для цього достатньо встановити напрям північ - південь. Наприклад: за кроною дерев у лісі, за корою поодиноких дерев, мохом, мурашниками, за проталинами снігу взимку і ранньої весні тощо. Використання такого способу орієнтування спричинює певні похибки, тому слід користуватися кількома прикметами й порівнювати результати спостережень.

Кожна територія, час спостережень чи спосіб мають свої специфічні особливості. Для успішного орієнтування їх корисно знати:

- орієнтування в лісі (обмежений огляд місцевості);
- орієнтування в степовій і пустельній місцевостях (обмежена кількість орієнтирів, одноманітна поверхня і водночас добрий огляд);
- орієнтування в горах (обмежений огляд у лощинах та у долинах і, навпаки, добрий огляд з вершин і хребтів);
- орієнтування під час руху на автомобілі (за компасом не можливе), проте відстані легко вимірюються за спідометром або за швидкістю руху за годинником.

У практиці організації туристичних походів в основному використовується орієнтування за картою і компасом. Крім завдань, пов'язаних із точним прокладанням туристичного маршруту й орієнтуванням на ньому, особливо під час проходження складних природних перешкод, туристу-краєзнавцю доводиться вирішувати й інші завдання, а саме: вивчити район майбутнього походу, ознайомитись із суміжними територіями, характером орографії і гідрографії району - словом, завдання найзагальнішого орієнтування для передбаченого походу.

Важливе значення має орієнтування за картою і компасом під час організації змагань зі спортивного орієнтування. Орієнтування в азимутальному маршруті з рухом по азимуту, оцінкою відстані, пошуком контрольного пункту за легендою включає різноманітні елементи технічної підготовки туриста-краєзнавця і служить своєрідним іспитом "на туристичну зрілість".

Висновки

1. У процесі розвитку картографії і туристичної індустрії виникла спеціальна картографічна дисципліна - туристична картографія. Картографія туризму покликана бути на службі мандрівників. Практичні потреби туристів повсякчас вимагають інформацію географічного характеру та картографічне супроводження подорожей.

2. Карти туристичні - це карти, призначені для забезпечення потреб туристично-екскурсійної справи, один із видів карт тематичних. Туристичні карти можуть охоплювати значні райони, цікаві з точки зору туризму та відпочинку (наприклад, курортне узбережжя Криму), національні парки, міста, окремі пішохідні, лижні, автомобільні маршрути.

3. У туристичному картографуванні склалася ціла система різноманітних туристичних умовних знаків. Поряд зі спеціальними туристичними знаками, які традиційно використовують на картах, планах і схемах, існує система туристичних знаків на місцевості. Обидві системи умовних знаків покликані сприяти туристу в своєчасному отриманні корисної інформації, допомагати йому орієнтуватися у незнайомій місцевості, повідомляти про найцікавіші туристичні атракції й об'єкти туристичної інфраструктури, вказувати напрям руху вздовж туристичних маршрутів тощо.

4. Туристичне маркування (знакування) - це система спеціальних умовних позначень, які наносяться на місцеві предмети чи прикріплюються на місцевості для розмітки туристичних маршрутів (пішохідних стежок у природних ландшафтах, екскурсійних маршрутів, вело-, мото-, лижних й інших шляхів).

Контрольні питання

1. Опишіть історію становлення спеціальної туристичної картографії.
2. Як Ви можете охарактеризувати сучасний стан розвитку туристичної картографії в Україні?
3. Розкрийте поняття "туристична карта" та вкажіть основні елементи її інформаційного наповнення.
4. Назвіть типи туристичних карт. У чому полягають відмінності між ними?
5. Які спеціальні туристичні умовні позначення використовуються на місцевості та на карті?

Рекомендована література

1. Алешин В. М., Серебrenиков А. В. Туристская топография. - М.: Профиздат, 1985. - 160 с.
2. Бардин Н. В. Азбука туризма (О технике пешеходных путешествий): Пособие для учителей, руководителей туристических походов со школьниками. - М.: Просвещение, 1981.
3. Берлянт А. М. Карта - второй язык географии: Очерки о картографии: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1985.
4. Борисовская Н. А. Старинное гравирование карт и панно. - М.: Галактика, 1992.
5. Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV - перша половина XVII ст. - К.: Картографія, 2004. - 208 с.
6. Воронкова Л. П. История туризма: Учеб. пособ. - Москва; Воронеж, 1999.
7. Воронов А. Справочник туриста по топографии. - Краснодар: Краснодар, кн. изд., 1973.
8. Вяткин Л. Туризм и спортивное ориентирование. - М.: Академия, 2001.
9. Географічна енциклопедія України: В 3 т. / Відп. ред. О. М. Маринич. - К.: Українська Радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. - Т. 2. - С. 126-127.
10. Доменко Г. П. История туризма в дореволюционной России и СССР. - Ростов-на-Дону: Изд. Ростов, ун-та, 1988.
11. Дрогушевська І. Л., Коляда О. І., Кучеренко Г. М. Туристичні картографічні твори // Вісник геодезії та картографії. - 2004. - № 2. - С 32-36.
12. Загородній В. В., Матусевич К. М. Основи топографії і картографії: Посіб. для вчителів. - К.: Радянська школа, 1977.
13. Заник В. Картографія Карпат на фоні великої політики // Карпати. Туризм. Відпочинок. - 2004. - № 1. - С. 14-15.
14. Інструкція зі знакування туристичних шляхів. Розроблено Ініціативною групою при Управлінні курортів і туризму Львівської обласної державної адміністрації. - Л., 2004. - 23 с
15. Калацюк Ю. Я. Державне науково-виробниче підприємство "Картографія" (1944-2004): Історичний нарис / Ю. Я. Калацюк, Р. І. Сосса, І. С. Руденко. - К.: Картографія, 2004. - 84 с.
16. Картография с основами топографии. Часть 1 и 2 / Под ред. А. В. Гедимина. - М.: Просвещение, 1973.
17. Короткий В., Попович С. Слідами великого пішохідця // Міжнародний туризм. - 1997. - № 3.

18. Костриця М. Ю. Практикум з географічного краєзнавства: Посіб. для вчителя. - К.: Радянська школа, 1979.
19. Куприн А. М. На местности и по карте. - М.: Недра, 1992.
20. Куприн А. М. Умей ориентироваться на местности. - М.: ДОСААФ, 1969.
21. Курилова В. И., Сермеев Б. В. Справочник для начинающего туриста. - Одесса: Маяк, 1990.
22. Леонардо да Вінчі - географ і картограф // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - № 5.
23. Маркировка туристических маршрутов: Метод, рекомендации. - М.: ЦРИБ Турист, 1975.
24. Матусевич К. М. Польова практика з основами топографії. - К.: Вища школа, 1970.
25. Матусевич К. М., Семенів В. Є. Найпростіші вимірювання на місцевості. - К.: Радянська школа, 1981.
26. Меньчуков А. Е. В мире ориентиров. - М.: Недра, 1986.
27. Подорожі Марко Поло // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2002. - № 1. - С 4-7.
28. [Прасул Ю. І. Наукові основи системного картографування регіонів України для потреб туризму \(на прикладі Харківської області\): Автореф. дис. ...канд. геогр. наук: 11.00.12. - К., 2004. - 20 с.](#)
29. Прасул Ю. І. Системне туристичне картографування регіонів України: наукові засади, цілі, перспективи // Український географічний журнал. - 2002. - № 4. - С. 68-73.
30. Рошина А. М. Ориентирование на местности. - М.: Недра, 1966.
31. Рошин О. М. Без компаса і карти. - К.: Радянська школа, 1971.
32. Салищев К. А. Картография: Учеб. для географ, специальностей ун-тов. - М.: Высшая школа, 1982.
33. Северинов В. Картографія туризму: 500 років на службі мандрівників // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2000. - № 34. - С 7-8.
34. Славетний мандрівник (до 300-річчя від дня народження Василя Григоровича Барського) // Краєзнавство. Географія. Туризм. - 2001. - № 14.
35. Собашко В. Дорогами і стежками Карпат: Туристичний путівник. - Л.: Центр Європи, 2003. - 328 с.
36. Сосса Р. І. Документи про зародження державної картографічної служби в Україні // Вісник географії та картографії. - 2003. - № 1. - С 53-58.
37. Сосса Р. І. Картографічні твори, видані ДНВП "Картографія" (1945-2003): Бібліографічний покажчик. - К.: Картографія, 2004. - 248 с.

38. Сосса Р. І. Становлення картографо-геодезичної служби в Українській Народній Республіці // Вісник географії та картографії. - 2003. - № 2. - С 10-16.
39. Спутник туриста / А. В. Бирвков, И. Я. Брауде, Б. Е. Владимирский и др; сост. К. И. Вахлис. - К.: Здоровье, 1991.
40. Федорченко В. К., Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні: Навч. посіб. / Перед. В. А. Смолія. - К.: Вища школа, 2002.
41. Шаблій О. Володимир Кубійович як картограф // Пам'ятки України. - 1996. - № 2. - С. 117-126.
42. Швець О. Історія географічної карти в стародавньому світі // Чумацький шлях. - 2001. - № 1. - С 21 - 24.
43. [Штюрмер Ю. А. Краткий справочник туриста. - М.: Профиздат, 1985.](#)
44. Шувалов Я. Я. Основы топографии. - М.: Профиздат, 1968.
45. Энциклопедический словарь географа-краеоведа. - М.: Просвещение, 1981.
46. Юньев И. С. Краеведение и туризм. - М: Знание, 1974.